

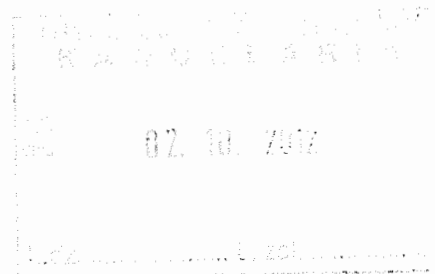

RZECZPOSPOLITA POLSKA
Rzecznik Praw Obywatelskich

RPO-706283-IV-JP/12

00-090 Warszawa Tel. centr. 22 551 77 00
Al. Solidarności 77 Fax 22 827 64 53

Warszawa, 2. 10. 2012 r.

TRYBUNAŁ KONSTYTUCYJNY
WARSZAWA

sygn. akt SK 36/12

Pismo procesowe Rzecznika Praw Obywatelskich

W nawiązaniu do pisma z dnia 1 sierpnia 2012 roku, w którym Rzecznik Praw Obywatelskich zgłosił udział w postępowaniu w sprawie skargi konstytucyjnej Pana R P (sygn. akt SK 36/12), przedstawiam następujące stanowisko:

Art. 394¹ § 1 ustawy z dnia 17 listopada 1964 roku Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 43, poz. 296 ze zm.), w brzmieniu nadanym ustawą z dnia 19 marca 2009 roku o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 69, poz. 592) – w zakresie w jakim uniemożliwia zaskarżenie postanowienia w przedmiocie oddalenia wniosku o wyłączenie sędziego złożonego w postępowaniu przed sądem drugiej instancji – jest niezgodny z art. 45 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

UZASADNIENIE

I. Skarga konstytucyjna Pana R P zarzuca niezgodność z Konstytucją przepisu, który reguluje dopuszczalność wniesienia zażalenia na postanowienia wпадkowe (tj. nie dotyczące istoty sporu sądowego pomiędzy stronami) wydane przez sąd drugiej instancji. Skarżący bezskutecznie zmierzał do zaskarżenia postanowienia oddalającego

wniosek o wyłączenie sędziego, zgłoszony w postępowaniu przed sądem drugiej instancji. Stosownie do treści art. 357 § 2 k.p.c. sąd odmówił sporządzenia uzasadnienia postanowienia. Po myśli art. 363 k.p.c. postanowienie to stało się prawomocne z dniem ogłoszenia. Przepis art. 394¹ § 1 k.p.c. stanowił podstawę ostatecznego rozstrzygnięcia wydanego w sprawie Skarżącego, ponieważ postanowienie w przedmiocie wyłączenia sędziego nie jest postanowieniem kończącym postępowanie w sprawie. Zastosowania nie znalazł zatem art. 394¹ § 2 k.p.c., dotyczący spraw, w których przysługuje skarga kasacyjna i dopuszczający zażalenie na postanowienia sądu drugiej instancji kończące postępowanie w sprawie, z wyjątkiem postanowień, o których mowa w art. 398¹ k.p.c., a także postanowień wydanych w wyniku rozpoznania zażalenia na postanowienie sądu pierwszej instancji.

Zgodnie z treścią art. 394¹ § 1 k.p.c. zażalenie do Sądu Najwyższego przysługuje na postanowienie sądu drugiej instancji odrzucające skargę kasacyjną oraz skargę o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia oraz na postanowienie co do kosztów procesu, które nie były przedmiotem rozstrzygnięcia sądu pierwszej instancji. Kwestionowany w skardze przepis rzeczywiście nie przewiduje środka odwoławczego od postanowienia wydanego na skutek rozpoznania wniosku o wyłączenie sędziego, zgłoszonego w postępowaniu przed sądem drugiej instancji.

Skarżący kwestionuje konstytucyjność 394¹ § 1 k.p.c. tylko w tym obszarze jego zastosowania, w którym przepis ten nie przewiduje możliwości zaskarżenia postanowienia oddalającego wniosek o wyłączenie sędziego, zgłoszony przed sądem drugiej instancji. Treścią żądania Skarżącego jest zatem wydanie przez Trybunał Konstytucyjny wyroku tzw. zakresowego. Nie ulega także wątpliwości, że Skarżący postawił ustawodawcy zarzut pominięcia legislacyjnego. Ustawodawca dopuścił bowiem zaskarżalność niektórych incydentalnych postanowień sądu drugiej instancji, a jednocześnie pominął określoną kategorię orzeczeń, które w ocenie Skarżącego powinny być zaskarżalne w drodze zażalenia. W żadnym z istniejących przepisów (art. 394 k.p.c. i nast.) nie przewidziano zaskarżenia postanowienia oddalającego wniosek o wyłączenie sędziego, zgłaszanego w postępowaniu przed sądem drugiej instancji. Zgodnie z przepisami Kodeksu postępowania cywilnego, zaskarżalne są tylko postanowienia enumeratywnie wymienione w art. 394 i n. k.p.c. Postanowienia, również te dotyczące kwestii incydentalnych, niewymienione w tych przepisach nie podlegają zaskarżeniu.

II. Należy także wskazać, że Skarżący kwestionuje przepis w brzmieniu już nieaktualnym, ale obowiązującym w dacie wydania postanowienia o oddaleniu wniosku o wyłączenie sędziego, tj. ustalonym ustawą z dnia 19 marca 2009 roku o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego (*Dz. U. Nr 69, poz. 592*). Na skutek m.in. wyroku

Trybunału Konstytucyjnego z dnia 2 czerwca 2010 roku, sygn. akt SK 38/09 ustawodawca przebudował system środków zaskarżenia, wprowadzając w nowym art. 394² k.p.c. tzw. zażalenie poziome, tj. do innego równorzędnego składu tego samego sądu (*ustawa z dnia 28 kwietnia 2011 roku, Dz. U. Nr 138, poz. 806, która weszła w życie z dniem 20 lipca 2011 roku*). Zgodnie z art. 394² § 1 k.p.c. zażalenie przysługuje m.in. na postanowienie sądu drugiej instancji oddalające wniosek o wyłączenie sędziego i to niezależnie od tego, czy jest to sprawa kasacyjna, czy też sprawa, w której wniesienie skargi kasacyjnej jest niedopuszczalne. W świetle powyższego, należy uznać, że poruszony przez Skarżącego problem konstytucyjny został rozwiązany, ponieważ aktualne brzmienie art. 394² § 1 k.p.c. realizuje obecnie standardy konstytucyjne, których naruszenia Skarżący upatruje w treści art. 394¹ § 1 k.p.c. w brzmieniu obowiązującym od dnia 22 maja 2009 roku. Nowa regulacja nie objęła jednak Skarżącego, stąd też skargę konstytucyjną wniesioną w celu ochrony jego praw w konkretnej sprawie, Rzecznik uznaje za zasługującą na poparcie.

W ocenie Rzecznika, w sprawie niniejszej nie zachodzą przeszkody uniemożliwiające wydanie wyroku. Zgodnie z art. 39 ust. 1 pkt 3 ustawy z dnia 1 sierpnia 1997 roku o Trybunale Konstytucyjnym (*Dz. U. Nr 102, poz. 643 ze zm.*), Trybunał umarza postępowanie, jeżeli akt normatywny w zakwestionowanym zakresie utracił moc obowiązującą przed wydaniem orzeczenia. Należy jednak przypomnieć, że z art. 39 ust. 3 ustawy o Trybunale Konstytucyjnym wynika, iż przepisu art. 39 ust. 1 pkt 3 nie stosuje się, jeżeli wydanie orzeczenia o akcie normatywnym, który utracił moc obowiązującą przed wydaniem orzeczenia, jest konieczne dla ochrony konstytucyjnych wolności i praw. Regulacja zawarta w art. 39 ust. 3 ustawy o Trybunale Konstytucyjnym nakierowana jest na ochronę interesu indywidualnego w postępowaniu przed Trybunałem, co w sposób szczególny aktualizuje się w trybie wniesienia i rozpoznania skargi konstytucyjnej (art. 79 Konstytucji). Orzeczenie wydane w niniejszej sprawie może skutecznie przyczynić się do zabezpieczenia indywidualnych interesów Skarżącego i jest to, zdaniem Rzecznika, wystarczający argument dla wydania wyroku. Nie ulega wątpliwości, że przepis będący przedmiotem oceny zawiera treści normatywne odnoszące się do sfery praw i wolności konstytucyjnie chronionych. Nadto, poza poszukiwaniem ochrony przed Trybunałem Konstytucyjnym, Skarżącemu nie przysługuje żaden alternatywny instrument prawny, który mógłby spowodować zmianę sytuacji prawnej ukształtowanej definitywnie, zanim ów przepis utracił moc obowiązującą. Ponadto, wydanie wyroku w niniejszej sprawie stanowić będzie skuteczny środek ochrony praw naruszonych obowiązaniem kwestionowanej regulacji prawnej. Powyższe warunki dopuszczalności zastosowania art. 39 ust. 3 ustawy o Trybunale Konstytucyjnym, Trybunał sformułował

m.in. w wyroku z dnia 21 maja 2001 roku, sygn. akt SK 15/00. We wskazanym wyroku Trybunał uznał także, że wątpliwości pojawiające się na tle art. 39 ust. 3 ustawy o Trybunale Konstytucyjnym powinny być rozstrzygane na korzyść merytorycznego rozpoznania skargi konstytucyjnej.

Skarżący, w uzasadnieniu skargi wskazał, że na poparcie stawianego w petitum skargi zarzutu należy odwołać się, a w zasadzie w całości powtórzyć argumentację przedstawioną w uzasadnieniu wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 2 czerwca 2010 roku, sygn. akt SK 38/09. W sprawie tej Trybunał uznał, że art. 394¹ § 2 k.p.c. w zakresie, w jakim nie przewiduje możliwości zaskarżenia postanowienia sądu drugiej instancji oddalającego wnioski o wyłączenie sędziego złożony w postępowaniu przed sądem drugiej instancji, jest niezgodny z art. 45 ust. 1 Konstytucji oraz nie jest niezgodny z art. 176 ust. 1 Konstytucji.

W takiej sytuacji, rozważenia wymaga również problem, czy w sprawie niniejszej nie zachodzi przeszkoda do wydania wyroku w postaci powagi rzeczy osądzonej – *res iudicata* bądź naruszenia zasady *ne bis in idem*, co skutkowałoby koniecznością umorzenia postępowania na podstawie art. 39 ust. 1 pkt 1 ustawy o Trybunale Konstytucyjnym. W ocenie Rzecznika, w niniejszej sprawie nie może być mowy o zaktualizowaniu się powyższych ujemnych przesłanek procesowych. O powadze rzeczy osądzonej można bowiem mówić wówczas, gdy zachodzi tożsamość zarówno podmiotowa, jak i przedmiotowa (*por. postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 21 grudnia 1999 roku, sygn. akt K 29/98*). Zbędność orzekania nie zachodzi zatem wówczas, gdy skarga dotyczy przepisu prawnego, który nie był jeszcze przedmiotem orzeczenia Trybunału. Nie ulega jednak wątpliwości, że w sprawie niniejszej zachodzi oczywista tożsamość problemu konstytucyjnego z problemem będącym przedmiotem rozstrzygnięcia w sprawie o sygn. akt SK 38/09. Merytoryczne rozpoznanie skargi jest jednak uzasadnione koniecznością ochrony indywidualnych praw konkretnej osoby, która nie skorzystała ze skutków wyroku wydanego w sprawie o sygn. akt SK 38/09. Było to spowodowane odsunięciem w czasie nowelizacją przepisów, przy czym wprowadzenie pozytywnej regulacji było konieczne dla skutecznego zrealizowania prawa do sądu. W uzasadnieniu wyroku wydanego w sprawie o sygn. akt SK 38/09 Trybunał stwierdził, że w przypadku pominięcia prawodawczego, realizacja skutków przewidzianych w art. 190 ust. 4 Konstytucji nie jest automatyczna. Orzeczenie Trybunału samo z siebie nie eliminuje braku w Kodeksie postępowania cywilnego normy wysławiającej zasadę zaskarżalności postanowień sądu drugiej instancji w kwestii oddalenia wniosku o wyłączenie sędziego. Trzeba mieć także na względzie, że tożsamość problemu konstytucyjnego wynikającego ze skargi złożonej w niniejszej sprawie z problemem konstytucyjnym w sprawie

o sygn. akt SK 38/09 nie musi skutkować zastosowaniem zasady *ne bis in idem*. Orzeczenia Trybunału dotyczą przecież konkretnych przepisów a nie problemów konstytucyjnych, a zatem skutków wynikających z określonego wyroku dotyczącego konkretnego przepisu nie można rozciągać na inny przepis prawny, który został w sprawie zaskarżony (*por. postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20 września 2011 roku, sygn. akt SK 9/09*).

III. Przechodząc do uzasadnienia merytorycznej zasadności skargi, należy wskazać, że Skarżący słusznie podniósł wzorzec kontroli w postaci art. 45 ust. 1 Konstytucji. Zasadnym było także obszerne odwołanie się do uzasadnienia wyroku wydanego w sprawie o sygn. akt SK 38/09. Wprawdzie orzeczenie to dotyczyło innego przepisu prawnego tj. art. 394¹ § 2 k.p.c. – dotyczącego spraw, w których przysługuje skarga kasacyjna do Sądu Najwyższego, niemniej jednak dotyczyło tożsamego problemu konstytucyjnego. W uzasadnieniu tego wyroku Trybunał szczegółowo przeanalizował instytucję wyłączenia sędziego zarówno w ogólności, jak i w procedurze cywilnej, oceniał także procedurę oceny wniosku o wyłączenie sędziego w postępowaniu cywilnym oraz mechanizm rozpatrywania takiego wniosku. Zdaniem Rzecznika, Trybunał zasadnie nadał instytucji wyłączenia sędziego rangę jednej z gwarancji bezstronności sądu. Trybunał wskazał także, że *ratio legis* przepisów o wyłączeniu sędziego jest w zasadzie oczywista i sprowadza się do eliminowania wszelkich przyczyn, mogących wywoływać jakiegokolwiek wątpliwości co do bezstronności i obiektywizmu sędziego w rozpoznawaniu określonej sprawy. Doniosłość przepisów dotyczących wyłączenia sędziego wynika także ze skutków prawnych będących następstwem ich uchybienia. Naruszenie przepisów o wyłączeniu sędziego może prowadzić do nieważności postępowania (art. 379 pkt 4 k.p.c.). Jest to również jedna z przesłanek uzasadniających żądanie wznowienia postępowania (art. 401 pkt 1 k.p.c.). Uchybienia w zakresie wyłączenia sędziego mogą także stanowić podstawę rozpoznania skargi kasacyjnej (art. 398³ § 1 pkt 2 k.p.c.). Nie można mieć zatem wątpliwości, że wśród kwestii wypadkowych sprawy wyłączenia sędziego traktowane są jako szczególne, z uwagi na daleko idące konsekwencje ewentualnych nieprawidłowości, jak również poprzez swoje bezpośrednie zakorzenienie w konstytucyjnych gwarancjach bezstronności sądu. W uzasadnieniu wyroku w sprawie sygn. akt SK 38/09 Trybunał z całą mocą podkreślił, że rozstrzygnięcie kwestii dotyczących wyłączenia sędziego, mimo że nie dotyczy meritum sprawy, wykracza swoim znaczeniem poza kategorię spraw czysto formalnych, a ewentualna pomyłka sądu w tym zakresie może rzutować na treść orzeczenia, a tym samym na konstytucyjne prawo do uzyskania rozstrzygnięcia sprawiedliwego w znaczeniu materialnym.

Zgodnie z art. 45 ust. 1 Konstytucji każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny

i niezawisły sąd. W sprawie niniejszej pojawił się problem niezaskarżalności postanowienia sądu drugiej instancji (w sprawie niekasacyjnej) oddalającego wniosek o wyłączenie sędziego, co nie pozwoliło Skarżącemu na pełne skorzystanie z prawa do sprawiedliwego rozstrzygnięcia sprawy przez bezstronny sąd.

Zdaniem Rzecznika, w takiej sytuacji wyłania się problem granic swobody ustawodawcy w kształtowaniu procedur towarzyszących materialnym uregulowaniom instytucji wyłączenia sędziego. W uzasadnieniu wyroku z dnia 11 grudnia 2002 roku, sygn. SK 27/01, Trybunał stwierdził, że o ile konstytucyjnie chronione jest prawo każdego do bezstronnego sądu, o tyle odmienną rangę prawną ma – znajdujące podstawę wyłącznie w przepisach o randze ustawowej – prawo strony do wnioskowania o wyłączenie sędziego. Nie ma zatem podstaw normatywnych do budowania konstytucyjnego wzorca tej konkretnej instytucji, w świetle którego możliwa byłaby merytoryczna ocena rozwiązań ustawowych obowiązujących w tym zakresie. Podmiotowym prawem o randze konstytucyjnej jest prawo do bezstronnego sądu, którego urzeczywistnienie następuje poprzez liczne gwarancje ustawowe, na czele z prawem strony do żądania wyłączenia sędziego. Ustawodawca nie przekracza granic swobody wówczas, gdy respektuje treść zasad i wartości konstytucyjnych, w tym również i tych, które kształtują poszczególne elementy prawa do sądu wyrażonego w art. 45 ust. 1 Konstytucji.

Uzasadnienie wyroku wydanego w sprawie sygn. akt SK 38/09 dostarcza dalszych argumentów zasadności skargi. Trybunał wskazał bowiem, że waga zarzutu uzasadniającego wniosek o wyłączenie sędziego ma znaczenie witalne z punktu widzenia rzetelności procesu sądowego i realności prawa do sądu, a także wizerunku i autorytetu wymiaru sprawiedliwości. Biorąc pod uwagę znaczenie i wpływ instytucji wyłączenia sędziego na wymiar sprawiedliwości nie jest istotne, czy zarzuty przedstawia się sędziom orzekającym w drugiej instancji przy rozpoznawaniu sprawy, czy podobne lub identyczne zarzuty kieruje się pod adresem sędziów pierwszej instancji. Zarzuty wobec obiektywizmu czy bezstronności sędziego mają charakter sytuacyjny, lecz nie wiąże się to z tym, na jakim etapie rozpoznania instancyjnego znajduje się sprawa. Trybunał zwrócił także uwagę na potrzebę istnienia prawidłowego mechanizmu gwarancyjnego, która jest identyczna, niezależnie od tego, w jakiej instancji zgłoszono zarzut. Można nawet twierdzić, że potrzeba taka rysuje się bardziej dobitnie w odniesieniu do sytuacji zaistniałych przed sądem drugiej instancji. Wobec nich nie występuje ewentualność badania kwestii wypadkowych w postępowaniu odwoławczym dotyczącym merytorycznego rozstrzygnięcia. Trybunał zasadnie uznał, że brak symetrii w ukształtowaniu mechanizmu rozpatrywania wniosków o wyłączenie sędziego, w zależności od tego, czy zarzut został zgłoszony w pierwszej czy drugiej instancji - jest w postępowaniu cywilnym niewytlumaczalny.

Podsumowując, Trybunał Konstytucyjny w uzasadnieniu wyroku wydanego w sprawie sygn. akt SK 38/09 doszedł do wniosku, że w sprawach, w których przysługuje skarga kasacyjna do Sądu Najwyższego niezaskarżalność postanowienia sądu odwoławczego w przedmiocie oddalenia wniosku o wyłączenie sędziego, co najmniej w ramach tzw. instancji poziomej powoduje, że przepis ten jest niezgodny z art. 45 ust. 1 Konstytucji, ponieważ nie zapewnia w dostatecznym stopniu możliwości realizacji prawa do sądu. Biorąc powyższe pod uwagę, uprawniony jest wniosek, że przepis art. 394¹ § 1 k.p.c., który nie przewiduje możliwości zaskarżenia postanowienia w tym przedmiocie w sprawach, w których skarga kasacyjna jest niedopuszczalna, jest niezgodny z art. 45 ust. 1 Konstytucji. Nie ulega także wątpliwości, że w sprawach niekasacyjnych możliwość weryfikacji postanowienia oddalającego wniosek o wyłączenie sędziego zgłoszony przed sądem drugiej instancji jest o tyle bardziej istotna niż w sprawach kasacyjnych, że uchybienia w tym zakresie nie mogą zostać podniesione w zarzutach skargi kasacyjnej i poddane kontroli Sądu Najwyższego.

Z powyższych względów wnoszę jak na wstępie.

1. 10.2017 r.
Przewodniczący Trybunału Konstytucyjnego

Stanisław Gogolak
Zastępca Przewodniczącego

Załączniki: 6.